

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП СПІЛКУВАННЯ ІНДИВІДІВ ТА КУЛЬТУР

У статті розглянуто толерантне (терпиме) ставлення до чужого як провідний принцип людського спілкування та "діалогу культур". Толерантність робить можливим спілкування і виявляється ознакою впевненості у собі й усвідомленням надійності власних позицій, ознакою відкритості індивіда і культури. Автором зазначено, що розуміння і прийняття чужого, повага і бажання зрозуміти, одним словом, високий рівень толерантності – ось орієнтир на шляху, що веде до відродження національної культури.

Толерантність (від лат. Tolerantia – терпіння) – це терпимість до іншого роду поглядів, вдач і звичок, чужих думок і вірувань. Терпиме ставлення до іншого (чужого) є вихідним принципом та основою будь-якого культурного (освяченого духовністю) контакту, взаємодії, спілкування. Толерантність необхідна стосовно особливостей різних народів, націй, релігій, культур. Вона не тільки робить можливим спілкування, але й виявляється ознакою впевненості в собі й усвідомленням надійності власних позицій, ознакою відкритої для всіх ідейної течії, що не боїться порівняння з іншими точками зору і не уникає духовної конкуренції.

Розробка і вивчення проблеми толерантності науковцями є актуальною особливо у світлі тих парадигмальних змін, що відбуваються в сучасній культурі, освіті, філософії. Потрясіння, яких зазнало людство (дезінтеграція людських взаємин, революції та війни, екологічно загрозливі симптоми, деперсоналізація людини), викликали формування нової парадигми філософського мислення. Згідно цієї парадигми, основна смисложиттєва орієнтація зосереджується в комунікативних взаєминах, у міжсуб'єктній взаємодії. Людське сходження переміщено з активно-діяльного відношення до світу у внутрішнє середовище людської особистості, в її духовний світ, у міжсуб'єктну взаємодію. Про переорієнтацію класичної філософії у напрямку до "філософії комунікації", до осмислення природи, структури та функцій феномена спілкування говорив один з відомих представників філософії комунікації Ю. Хабермас: "Сучасна західна філософія полишає горизонт класичної філософії свідомості, і на місце самотнього суб'єкта пізнання, суб'єкта, котрий все робить об'єктом своєї рефлексії, приходить визнання повсякденного спілкування, яке виступає місцем інтерсуб'єктивності і "життєвим світом" людини" [1: 3].

У сучасному світі проблеми спілкування набувають особливої гостроти, адже наше повсякденне життя безпосередньо стає ареною зустрічі й діалогу різних конфесій, культур, ціннісних світів. І професійне, і особисте життя людини великою мірою залежать від уміння і мистецтва налагоджувати контакти, домовлятися, уникаючи конфліктів, одним словом, спілкуватися найбільш адекватним ситуації способом.

Метою статті є розгляд толерантності як принципу спілкування індивідів та культур

На Заході вже у 30-ті роки ХХ ст. зародилась школа "людських відносин". Її прибічники, розробляючи складні економічні, фінансові питання, почали звертатися до етики, психології та соціології – наук про людську поведінку. Добрий настрій позитивно впливає як на здоров'я, так і на продуктивність праці. Не випадково, великі фірми створюють власні Кодекси честі чи Правила поведінки, в яких обумовлюють етичні норми взаємовідносин і правила етикету службовців (так звані жорсткі правила "м'якої" поведінки з клієнтами). Доведено, що бізнес, який має моральну основу, є вигіднішим і прогресивнішим. Існує чимало етичних критеріїв цивілізованого спілкування: чесність, порядність, правдивість. У розвинутих країнах без цих критеріїв у діловому спілкуванні між фірмами, банками й окремими людьми сучасне підприємництво було б неможливим. Нафта, акції та інші цінні папери на мільйони доларів щодня продаються на основі устних переговорів без свідків. Така практика сучасного підприємництва є наслідком довготривалого процесу розвитку бізнесу, під час якого сформувалися найоптимальніші моральні принципи та правила, яких ці підприємці дотримуються. Одним з таких принципів, що лежать в основі спілкування і є терпиме, толерантне ставлення до іншого, чужого, партнера і супротивника.

Культура спілкування – це культура формування відносин з іншими людьми. Від того, як людина взаємодіє з соціальним оточенням, наскільки успішні її контакти з людьми, залежить ефективність її діяльності і життя. Конфлікти, що виникають у сфері міжособистісного спілкування, ведуть до тривалих післяконфліктних переживань (післяконфліктного резонансу). Нетактовність, грубість, нетерпимість – показники низької комунікативної культури. Показником високої культури спілкування може бути ефективна взаємодія партнерів, які відчувають антипатію. У цьому випадку індивід здатен розмежувати найважливіші компоненти комунікативного процесу – взаємовідношення

і взаємодію, і одночасно свідомо управляти ними. У цій ситуації неприйняття цінностей партнера, саме толерантне ставлення до нього виступає основою взаємодії.

Характерною ознакою спілкування є його моральна спрямованість, тобто моральна культура людей, що розкривається в їх взаємодії (це людяність, доброзичливість, дружелюбність, взаємоповага). Сьогодні спілкування усвідомлюється як потреба, як самостійна життєва цінність, що показує, якою мірою людина стає потребою для іншої, виключно як людська індивідуальність. Одна із суттєвих вимог моральної культури спілкування – враховувати індивідуальність іншого, поважати її, а отже ставитись до неї щонайменше толерантно. Невміння або нездатність людини виконати ці вимоги може призвести до світовідчуття самотності.

Культура, будучи сферою реалізації людських цінностей, утворює простір людського спілкування. За своєю природою культура інтерсуб'єктивна, вона передбачає ряд суб'єктів, що вступають між собою у спілкування. При цьому культура передбачає відношення горизонтальне, діалогічне, яке спрямоване на розуміння учасника діалогу.

Діалогічність властива культурі як внутрішня суттєва якість та як протяжний у часі діалог культур.

Взаємодія людей у формі міжкультурного спілкування описується як діалог культур. Такий діалог можливий у міру наявності елементів єдності і розбіжності. Загальнолюдський зміст національної культури складає те підґрунтя, на якому стає можливим встановлення контакту.

Навіть побіжний погляд на культурну історію людства дає можливість вичленити спільні для всіх людей норми та принципи (наприклад, повага до праці, шанобливе ставлення до материнства, захоплення мужністю та сміливістю, гостинність тощо). Ці загальнолюдські норми та принципи майже беззмінно відтворюються новими поколіннями і складають той мінімум солідарності, котрий об'єднує людей тільки тому, що вони люди. Людська солідарність викристалізовується і осідає в духовній культурі, формує колективну пам'ять народу. Національна неповторність, і самотність культури є формою виявлення загальнолюдського її змісту.

Культура, що зростає у нормальних умовах, характеризується "мирним співіснуванням", взаємною терпимістю і взаємним збагаченням найрізноманітніших тенденцій, стилів і напрямів культурного життя.

Повноцінна національна культура, що має значення для людства, виростає на ґрунті постійного спілкування з іншими культурами. Світова історія культури утримує в собі дорогоцінні плоди, що вирости внаслідок переплетіння коренів різних культур. Будь-яка культура – загальнолюдська цінність. Те мале, що дали деякі народи, не замінити нічим, їх внесок у світову скарбницю – унікальний. Ідею єдності, спілкування (діалогу) культур протягом всього історичного часу наполегливо підкреслював Микола Реріх.

Успіх відродження національної культури пов'язаний з поступом людства в цілому.

Рух людства від ізоляції і замкнутості його складових частин до єдності і цілісності – об'єктивна тенденція історичного розвитку. Історія, як відомо, поступово з місцевої та регіональної перетворюється у всесвітню, зв'язуючи в одне ціле різні народи, країни, континенти. Тойнбі, досліджуючи всесвітню історію, прийшов до висновку, що до XX ст. у людства не було спільної долі. Тибетська, китайська, єгипетська, цивілізації доколумбової Америки жили, часто не знаючи одна про одну і не мали ніякого спільного історичного досвіду. Сьогодні ж ситуація докорінно змінилась. Вперше в історії людства різні континенти з'єднані засобами масової комунікації, а події на кожному з них мають відгук у усьому світі.

Очевидно, що людство вступило в нову еру свого існування. Технологічно розвинуті країни закладають підвалини постіндустріального суспільства з небаченими можливостями інформаційних технологій, новими мережами комунікацій. Посилюється інтеграція світу на тлі зростання рівня його різноманітності.

Сьогодні інтенсивно формуються локальні, зокрема національні спільноти та їх культури. На першій фазі ці процеси здійснюються через механізми відособлення і протиставлення одних спільнот іншим. Відтворюється історія, традиції, маніфестуються символи, культура, освіта, спосіб життя, мова. Як правило ці процеси йдуть в опозиції до інших націй і культур. Національні стосунки будуються за формулою Сартра: інший віднімає в мене мій простір.

Але наступна фаза формування локальних спільнот, очевидно полягатиме в переборенні автономії, відособленості.

Сьогодні ми бачимо, що Європа рухається до інтеграції. Європейська єдність ґрунтується на національному, як єдність оркестру на індивідуальності інструментів, – кожен інструмент сам по собі, але разом вони створюють єдине звукове ціле.

У контексті інтеграційних процесів сучасної цивілізації відродження національної культури передбачає досягнення цінності культури іншого народу, повагу до її унікальності, усвідомлення власної несхожості та самоцінності. На шляху формування нової єдності в багатоманітті важливо,

пам'ятаючи про "своє", знаючи і поглиблюючи ці знання, створюючи нові духовні цінності, зрозуміти "іншого", поцінувати його, навчитись жити разом, обмінюватись своїм і чужим, пов'язувати і те і інше органічно і природно.

Одне з найбільших досягнень цивілізації пов'язане з умінням знаходити контакт між представниками різних культурних світів. Одна справа – мати уявлення про іншу культуру, знати її мову, інша справа – спробувати зрозуміти інший світ і визнати всі наслідки усвідомлення факту універсальності людської природи, що виявляється у створенні різних унікальних культур із власним поглядом на світ, з особливими традиціями та ритуалами, зі своїми цінностями.

Отже, розуміння і прийняття чужого, повага і бажання зрозуміти, одним словом, високий рівень толерантності – ось орієнтир на шляху, що веде до відродження національної культури. Адже всередині самої себе культура не усвідомлюється, лише при взаємодії, при зустрічі, діалозі різних культур стають прозорими і зрозумілими підвалини та особливості власної культури.

У другій половині XX століття розпочався процес фундаментального перегляду поглядів на науку та культуру. Передові вчені констатують необхідність формування нового діалогу між людьми і діалогу людини з природою.

Всесвітня підсвідомість сьогодні наповнена тривожним передчуттям катастрофи. Духовно та емоційно збідніла суспільна свідомість стала раціоналістичною, формалізованою, технократичною. Перенасиченість спеціальних знань, інформаційний бум привели до того, що виникла гостра ностальгія за повнотою, універсальністю. Практично все мистецтво XX століття (модерн, експресіонізм, абстракціонізм, сюрреалізм) виражає тривожний стан суспільної свідомості. Культура і людина ніби захлинулись у какофонії і хаосі рок-музики та масової культури, які втратили моральні і духовні орієнтири. Молодіжний бунт 60-70-х років став інтуїтивною відповіддю молодих поколінь на бездушність та байдужість технократичного світу. "Ліві" молодіжні угруповання інтуїтивно схилились у пошуках духовної опори до східних релігій (даосизму, дзен-буддизму), в яких взаємовідношення людини і світу постає у всьому протилежним християнському розумінню.

Тоффлер відмічав, що західна цивілізація з її наукою досягла висот у мистецтві розчленування цілого на частини, часто забуваючи збирати розчленовані частини в те єдине ціле, яке вони колись складали. Традиційна класична наука, яка є західною за стилем і методом, закріпила механічне розчленування на окремі дисципліни, прагнення вилучити випадкове, одиничне, унікальне.

І лише поети та східні мудреці час від часу нагадували вченим, що зосередились кожен на своїй власній обраній ним дисциплінарній ділянці, про внутрішню єдність, гармонію та узгодженість світу. Єдність світу і спорідненість всього, живого і неживого, природного і людського, вселенського і мікроскопічного – корінь того світорозуміння, яке відрізняло мислителів стародавньої Індії та Стародавнього Китаю.

Сьогодні вже ясно, що кіплінговський афоризм про неможливість взаєморозуміння культур Заходу і Сходу зазнає поразки. Уже початок XX століття був відмічений тим, що забуті думки давніх мудреців про нерозривність Людини, Планети і Космосу, про фундаментальну єдність мікро- та макрокосму зрештою знайшли неочікуване підтвердження в наукових відкриттях і змусили експериментальну науку Заходу звернути свою прихильну увагу в бік споглядальної філософії Сходу. Почався процес взаємного збагачення, метою якого стало одухотворення експериментальної науки і "онаучення" духовних досягнень Сходу.

Ф. Нортроп, поклавши в основу своєї типології культур форми і способи пізнання, розрізнив два типи культурної традиції – східну і західну. Для східної характерним є переважно інтуїтивне, емоційне, безпосереднє сприйняття світу. Західний тип культурної традиції тяжіє до інтелектуалізму та пізнання у формі чітких теоретичних концепцій. У східних культурах домінує імпресіоністське мистецтво, ґрунтоване на враженні художника, в той час як мистецтво західних цивілізацій ґрунтується на геометричних формах і перспективі.

Розуміння причинності в східних культурах, зокрема китайській, ґрунтується на принципах "живої єдності", саморуху (внутрішня життєва сила Дао), "органічної рівноваги" (коли всі речі та явища світу тяжіють до рівноваги й гармонії). Китайська модель причинності прямо протилежна моделі, що прийнята європейською наукою XVIII – XIX століття. У той час як західне розуміння атомістичне, орієнтоване на зовнішні фактори і механічне, східна модель заперечує атомізм і є холістичною; вона віддає перевагу внутрішнім факторам, а отже, органістична. Китайська модель призначена для відображення конкретного переживання життя, історії, часу; європейська ж, навпроти, призначена задовольняти абстрактне мислення та кількісний аналіз.

Як бачимо, у сфері світогляду і суспільної свідомості пробудився гострий інтерес до давньосхідної філософії як можливої альтернативи сайєнтистській і прагматичній західній філософії. Ця тенденція якоюсь мірою підготувала ґрунт для появи нової системи поглядів, яка отримала назву синергетики. Це новий образ світу, що ґрунтується на ідеях системності, відкритості, цілісності світу, спільності закономірностей розвитку об'єктів усіх рівнів матеріальної і духовної організації. Синергетика

поєднує принципово різні, східний і західний, способи мислення і світосприйняття. Від Сходу вона сприйняла і розвинула далі ідею цілісності та ідею спільного шляху, по якому рухається і світ в цілому, і людина в ньому. А від Заходу вона бере традиції аналізу, опору на експеримент, особливий математичний апарат.

Сьогодні накопичилось багато ознак того, що наука знаходиться напередодні якісно нового етапу свого розвитку, етапу, який умовно можна було б назвати "постнекласичним". Одна з найважливіших ознак цього етапу пов'язана з переходом до пізнання складноорганізованих, багаторівневих розвиваючих систем, які розглядаються в контексті становлення, потенціальної багатоваріантності можливих сценаріїв їх розвитку. У концепції коеволюції людини і довкілля природа розглядається як своєрідний цілісний організм, а не як склад матеріалів та енергії.

Поступово виокремлюється розуміння необхідності наукового синтезу окремих сфер природознавства і всіх наук у цілому, точних та гуманітарних. Назріває ностальгія за єдністю культури взагалі, відновленням такої цільності світорозуміння, яка притаманна була лише античному світу.

Таким чином, толерантне (терпиме) і зацікавлене ставлення до іншого (чужого), несхожого на мене виступає основоположним принципом спілкування індивіда як особи, взаємодії людей у формі міжнаціонального спілкування, діалогу культур Сходу і Заходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ситниченко Л.А. Человеческое общение в интерпретациях современной западной философии (критический анализ). – К.: "Наукова думка", 1990. – 110 с.

Матеріал надійшов до редакції 15.10. 2008 р.

Шевчук С.Ф. Толерантность как принцип общения индивидов и культур.

В статье рассматривается толерантное (терпимое) отношение к чужому в качестве основополагающего принципа человеческого общения и "диалога культур". Толерантность делает возможным общение и является признаком уверенности в себе и осознанием надежности собственных позиций, признаком открытости индивида и культуры. Автором отмечено, что понимание и принятие чужого, уважение и желание понять, одним словом, высокий уровень толерантности – вот ориентир на пути, что ведёт к возрождению национальной культуры.

Shevchuk S.F. Tolerance as a Principle of Communication between Individuals and Cultures.

The paper considers a tolerant attitude to the alien as the fundamental principle of human communication and "the dialogue of cultures". Tolerance makes the communication possible and serves as a sign of self-reliance, as well as an indicator of one's own position reliability and openness of an individual and culture.

The author points out that the understanding and the perception of the alien, respect and the desire to understand, what is the high tolerance level – that is the directing point on the way that leads to the national culture rebirth.